

O'ZBEK VA KOREYS TILLARIDA METAFORANING O'RGANILISHI

Eshimova Sharofat Kenjaboyevna

Koreys filologiyasi kafedrası katta o'qituvchisi

Davlatova Komila Abdusattorovna

Ilmiy izlanuvchi

Tildagi ma'no ko'chish hodisasi juda qadimdanolimlar diqqatini o'ziga jalb qilib keldi. Eramizdan avval uni falsafa va uslubiyat nuqtai nazaridan o'rganishdi. Tilshunoslarning qayd etishicha, mazkur muammo bilan xitoy va hind olimlari, eramizning boshlarida esa yunonlar ham shug'ullanishgan. Metafora Aristoteldan keyin o'tgan yillar davomida to'xtovsiz ravishda muhokama qilingan. Dastlab, adabiyotning ritorik nuqtai nazaridan bu ifoda o'ziga xos ta'sir ko'rsatadigan bezak turi sifatida qaraldi va u adabiy maydon bilan chegaralanib qoldi, ammo so'nggi yillarda u faylasuflarning qiziqish mavzusiga aylandi. Ya'ni tilshunoslar, shuningdek, psixologlar, metafora sifatida, oddiy ritorik nuqtai nazardan adabiy bezak sifatida emas, balki hamma joyda tarqalgan va hamma tillarda bir-biriga bog'langan fikrning asosiy kontseptual tizimi sifatida qaraladi. Shuning uchun metaforani o'rganish inson tili tabiatini o'rganishdir, agar til inson fikrining ifodasi bo'lsa, metafora o'rganish inson tafakkurining mohiyatini o'rganishdir. Tilshunoslikning asosiy oqimini tashkil etgan Xomskiyning (1965) transformatsiyani hosil qiluvchi grammatikasi deb nomlangan asarida u metaforalarni deviant iboralar sifatida ko'rib tushuntirishga harakat qiladi. Shuningdek, Black (1962), Cohen (1979) va Levin (1977) kabi faylasuflar buni o'xshashlik asosida tushuntirishga harakat qilishadi. Biroq, ularning tushuntirishlari metafora mohiyatiga yaqinlashmaydi. 70-yillarning oxiridan boshlab metaforalarni tushuntirish bo'yicha ish olib borilib metaforalarni istisno iboralar sifatida emas, balki oddiy iboralar sifatida ko'rish va ularni odamlarning idrokiga va xulq-atvoriga haddan tashqari odatiy va keng tarqalgan ta'sir ko'rsatadigan muhim omillar sifatida qarashdan boshlanadi. Qomusiy olim M.Qoshg'ariy ham o'zining mashhur "Devonu lug'atit turk" asarida turkiy tilda metafolarni qayd etadi. Biroq unda so'zning har bir ma'nosi alohida so'z sifatida berilgan. Buyuk mutafakkir A.Navoiy ham turkiy til imkoniyatlarini fors tiliga qiyoslab tahlil qilganida, so'zlardagi ma'no boyligiga to'xtalgan edi. Lakoff va Jonson (1980), Lakoff (1987, 1993), Langacker (1987,1991), Lakoff Tyorner (1989), Jonson (1987) va Tyorner (1987) kabi ko'plab olimlar metaforalarni kognitiv lingvistik nuqtai nazardan muhokama qilib kelishgan. Ushbu akademik tendentsiyadan so'ng, ushbu tadqiqot metafora mohiyatiga kognitiv grammatika asosida yondashishga harakat qilgan. Shunday qilib, metafora ifoda - bu ritorik vosita yoki favqulodda hodisa emas, balki kundalik til hayotida ko'p joylarga singib ketgan juda normal va kundalik og'zaki ibora hisoblanadi. Shuning uchun ushbu tadqiqot avval bir metafora xususiyatlarini aniqlab beradi va keyin shu qadar aniq bo'lgan mavjud yondashuvlarni o'rganib chiqadi va ularning ijobiy va salbiy tomonlarini aniqlaydi. Metaforalarning ta'sirchanligi va ta'siriga qarab, metafora eng ijodiy qo'llaniladigan she'rlarga e'tibor qaratib, metafora bizning fikrlashimizga qanday ta'sir qilishini ko'rib

chiqamiz. Ushbu maqsadga erishish uchun ushbu tadqiqotni rivojlantirish maqsadi qo'yildi. Kognitiv xususiyatlari tekshirilganidan so'ng, metafora kognitiv xususiyatlarga asoslangan holda talqin qilinishi kerakligi aniqlandi. Tarjimon Mirzaali Akbarov Hermann Hessening «Cho'l bo'risi» romanini tarjima qilish jarayonida o'zbek tilining imkoniyatlarini chetda qoldirmadi. Metaforani metafora tarzida tarjimada aks ettirish, adekvat tarjima usulining muhim xususiyatlaridan biri hisoblanadi. Shu o'rinda, metafora xususida to'xtalib o'tishni joiz deb topdik. Metafora haqida benihoya katta miqdordagi ilmiy adabiyotlar yaratilgan. Adabiyotlarning aksariyatida metaforaning asosiy mohiyati o'xshatish, qiyoslashdan iborat. Xulosa qilib aytganda shu paytgacha tadqiqot mazmuni asosida yaxlit xulosa qilingan va metaforaning kognitiv xususiyatlari bayon qilingan, so'ngra metaforani kognitiv o'rganish metaforik ma'noga xos xususiyatlar til ma'nosini o'rganishda metafora o'tgan asrning o'rtalariga qadar chetlab o'tilgan. Tilning ma'no hodisasiga qiziqqan faylasuflar va tilshunoslarning aksariyati so'zma-so'z ma'noga e'tibor berishgan va uning ma'nosini izohlashga harakat qilishgan. Ular so'z yoki jumladagi lingvistik ibora tom ma'noda ma'noga ega bo'lmasa, u she'riyat yoki ritorikada o'rganish ob'ekti bo'lishi mumkin, ammo tilshunoslik semantikasida ko'rib chiqiladigan o'rganish ob'ekti bo'lishi mumkin emas deb ta'kidlaydilar. Bular o'zlarining ona tili sifatida koreys tilida so'zlashadigan odamlar kundalik til hayotida bimalol aytadigan yoki eshitadigan jumladir. Ular ushbu jumalarni metafora bilan o'zlarining kundalik til hayotini boshqarish uchun ishlatmoqdalar [Eshimova Sh.K., 2021 : 677].

Chet tilini o'rganadigan kishilarning asosiy maqsadlaridan biri bu o'sha tilda erkin muloqot qilishdir. Chet tilida muammosiz muloqot qila olish qobiliyatini o'stirish uchun tilning sintaktik, semantik va morfologik xususiyatlarini bilish kerak, lekin o'sha tilning madaniy ta'lim-tarbiyasi ham birdek muhim. Ba'zilar grammatik va leksik bilim bo'lsa bo'ldi muloqotda katta muammo bo'lmaydi deb ta'kidlashadi ham, ammo bunday qarash muloqot so'zlovchi va tinglovchi o'rtasidagi o'zaro faoliyat degan asosiy tamoyilni tushunmaslikning natijasi sifatida ko'rish mumkin. Til ta'limida o'rganilayotgan til doirasida madaniy ta'lim ham birgalikda amalga oshirilishi kerak. O'rganilayotgan tilni yaxshi o'zlashtirganda ham o'sha mamlakatning til madaniyatini bilmasa ko'p xatolarga yo'l qo'yish mumkin. Madaniy ta'limning Koreys tili ta'limining hozirgi asosiy tendentsiyasi konstruktivistik nuqtai nazardan muloqotga yo'naltirilgan o'qitish-ta'lim va o'quvchilarga yo'naltirilgan ta'limni amalga oshirishdir. O'quvchilarni ta'lim markaziga qo'yadigan, ularning faol ishtiroki va erkin bilim olishlarini qayta qurishni ko'zda tutuvchi koreys tilini o'qitish usullari turli yo'llar bilan muhokama qilinmoqda. Ulardan biri yaqinda bo'lib o'tgan tilshunoslarning faol tadqiqot natijalari tufayli koreys tili ta'limiga metaforani o'rganishga kirishish to'g'risidagi muhokamasidir [Eshimova Sh.K., 2020 : 81].

An'anaviy nuqtai nazarga ko'ra, metafora ritorik ulug'vorlik va adabiy tasavvurni ochib beradigan, kundalik inson tafakkuridan ajralib turadigan lingvistik mahorat vositasi sifatida qaralgan. Biroq Lakoff va Johnson (1980) boshchiligidagi kognitiv tilshunoslar metafora haqidagi an'anaviy qarashlarni tanqid qilib, metaforani kundalik til va tafakkurni qamrab olgan kontseptual hodisa sifatida qabul qildi. Ular ta'kidlab o'tgan kontseptual metafora nazariyasiga ko'ra til tabiatan metafora bo'lganligi sababli metafora inson

tafakkuri va kontseptual tizimlarida mavjuddir. Demak, metafora nafaqat she'r yoki roman kabi badiiy asarlarda balki kundalik muloqotda ham keng qo'llaniladigan til ifodalash vositalarining keng doirasi bo'lib, til foydalanuvchilarining psixologik, lingvistik, madaniy jihatlarini ochib berishda qo'l keladi. Shu nuqtai nazardan bir tilning metaforik hodisasini kontseptual tushunmasdan u tildan foydalanib muammosiz muloqot qilish qiyindir. [김영실, 2006: 1].

Yaqinda Koreyada kontseptual metafora nazariyasi joriy etildi va u birinchi navbatda koreys tili ta'limi sohasiga ta'sir ko'rsatdi. Koreys tili ta'limi sohasida jadallashgan tadqiqot faoliyati orqali o'qitishda yangi metafora kontseptsiyasini aks ettirishga harakat qilindi (Kim Ki Su 1993; Kim Song Te 2000; Kim Jong Do 1997, 2004; Pak Jin Yong 1999; Im Ji Ryong 1995). Ular metaforalarning semantik tuzilishini kognitiv lingvistika nuqtai nazaridan o'rganib chiqdilar va koreys tili darslarida kontseptual metaforalarni o'rganish zarurligini ta'kidlab, metaforalarning kundalik tilda keng tarqalganligini ochib berishdi [김영실 2006, 참조].

Kognitiv tilshunoslikning tadqiqot yutuqlari nafaqat koreys tiliga balki koreys tili ta'limiga ham ta'sir korsatdi. Chet tilini o'rganish bu – o'rganilayotgan til xalqining kontseptual tizimini, firklash tarzini va madaniy yo'llari kabilarini tushunishni talab qiladigan o'quv faoliyatidir. Shu jihatdan o'rganilayotgan tilning metaforik ifodasini o'rganish nafaqat o'rganish maqsad qilingan tilning lingvistik funktsiyasini, balki ijtimoiy va madaniy tushunishni ham yaxshilash mumkin bo'lgan muhim ta'lim faoliyatidir. Chet tili sifatida koreys tilini o'rganayotgan turli chet ellik o'rganuvchilar koreys tili metaforasi ta'limi orqali koreys madaniyati tafakkuri va madaniy tizimini tushunishlari mumkin bo'ladi [Eshimova Sh.K., 2022].

Biroq, koreys tili ta'limi sohasiga kontseptual metaforalarning kiritilishi juda yaqinda sodir bo'ldi, shuning uchun koreys tili ta'limida kontseptual metaforalarni qo'llash imkoniyatlarini o'rganish bo'yicha tadqiqotlar hali faol o'rganilmagan. Bundan tashqari tegishli tadqiqotlar koreys tili va o'rganuvchilarning ona tilidagi metaforik iboralar o'rtasidagi qiyosiy tahlilga asosiy e'tibor qaratilgan bo'lib, koreys tilini o'qitishda kontseptual metaforalarni o'rganish zarurati koreys tili darslarida bevosita qo'llash orqali muhokama qilinmaydi. Shuning uchun kontseptual metafora ta'limining aniq usullarini muhokama qilish kerak. Koreys tilini o'qitish sohasida eng keng tarqalgan usul bu o'qituvchi – ta'lim jarayonida madaniy xususiyat bilan bog'liq bo'lgan kontseptual metaforaga duch kelinganda ushbu metaforik iboraning madaniy fonini tushuntirish usulidir. Masalan, “sevgi – loviya po'stlog'i” iborasi koreys tilining madaniy xususiyatlariga ko'ra sevgining kontseptualizatsiyasi qanday qilib loviya po'stlog'i bo'lishi mumkinligini yoki koreys tilining madaniy xususiyatlarini ochib beruvchi maqol yoki idiomatik iboraga duch kelinganda u haqida tushuntirib berish kabillardir. Bu usul hozirda koreys tili ta'limida eng ko'p qo'llaniladigan usul deb ham aytiladi [언어문화 교육의 방법에 관한 논의는 구분관 (2015) 을 참조할 수 있다]. Lekin, “sevgi – loviya po'stlog'i” iborasi koreys tiliga xos bo'lib, boshqa tillar va madaniyatlardan bo'lgan chet ellik o'rganuvchilarning oson tushunishlari qiyin bo'lgan iboralardan biridir. Shu sababdan,

bunday turli til madaniyatlarining o'ziga xos iboralar bilan umumiy ifodalari haqidagi chet ellik talabalarning tushunchalarini o'rganib chiqib, koreys tilini o'qitish va o'rganish jarayonida amaliy vosita sifatida foydalana olishlari uchun aniq strategik usullar haqida ham muhokama qilish lozim [Ku Bon Gvan 2015].

Kontseptual metafora nazariyasiga ko'ra [Lakoff 1980; 1989; 1993; 1999; Kovecses 2005; 2010], tildagi metaforalar borliqning ma'lum bir aspektlari haqidagi tizimli fikrlash tarzini shakllantiradigan kontseptual metaforalarning ifodalanishidir. [Lakoff 1980: 7]. Masalan, tarjima nazariyasi haqida so'zlayotgan tarjimon tarjimani "harbiy qurol", uzun tarjimani "uzoq qamal", tarjimaning tugashini esa "g'alabali hujum" deya kontseptual metaforadan foydalanadi (И.А.Кашкин). Bu iboralar tarjimon ongida bir-biri bilan bog'lanadi, chunki u har gal ulardan foydalanganda tarjimani urush sifatida qabul qiladi. Bu metafora, masalan, tarjimonning askar kabi jasur va qat'iyatli bo'lishi kerakligini yoki tarjima muvaffaqiyatli yoki muvaffaqiyatsiz bo'lishini, odatda g'alaba yoki mag'lubiyat bilan tugaydigan urushni anglatishi mumkin [Eshimova Sh.K., 2022 : 356].

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. 김영실 '고등학교 영어교육에서의 은유 교수-학습 모형 연구', 경상 대학교 대학원 박사학위 논문, 2006
2. Эшимова, Ш. К. (2022). Personifikatsiya orqali obrazning yaratilishi. *Международный журнал искусство слова*, 5(4).
3. 구본관 '한국어 어휘에 나타나는 언어문화에 대한 학습자와 교수자의 인식 연구' 한국언어문화교육학회, 2015
4. Kenjaboevna, S. E., & Ugli, K. M. S. (2021). The phenomenon of personalization in korean (on the example of fairy tales). *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(6), 677-681.
5. Lakoff 'Metaphors We Live By' Chicago 1980
6. Eshimova, S. K. (2022). Koreys badiiy adabiyotida personifikatsiyaning ifodalanishi. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 24), 356-364.
7. Kovecses 'Metaphor in Culture Universality and Variation' Cambridge 2005
8. Эшимова, Ш. 2020. Особенности метафоры тропинимического происхождения. *Иностранная филология: язык, литература, образование*. 2 (75) (апр. 2020), 81–86.
9. Байматова, М. (2022). Проблема перевода и адаптации непереводаемой терминологии (на примере английского и корейского языков). Анализ актуальных проблем, инноваций, традиций, решений и художественной литературы в преподавании иностранных языков, 1(01), 190-192
10. Базарова, Ш. Ш. (2022). Koreys adibasi shin kyon suk ijodining o'ziga xosligi xususida. *Международный журнал искусство слова*, 5(3).
11. Назарова, Ш. Б. (2019). Ўзбек ва корейс тилида адвербализация ходисасининг қиёсий таҳлили.

12. Usmonqulovna, B. D., & Aziz To'liqin o'g, A. (2023). O'zbek va koreys tillarida adyektivatsiya hodisasi. *Journal of new century innovations*, 24(1), 46-49.

13.Баёнханова, И. Ф. (2022). Ҳикмат арбобларининг турли тилдаги мулоқот одобини ифодаловчи мақоллар ҳақидаги фикрлари (ўзбек ва корейс тиллари мисолида). *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 24), 555-565

14.Камарова, М. (2022). Koreys va o'zbek tillarida so'z yasovchi qo'shimchalar orqali so'z yasalishi qiyosiy tadqiqotidan ta'limda foydalanish. *Ученый XXI века*, (7 (88)), 34-41.